

دانشگاه باقر العلوم (ع)

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

فلسفه و کلام اسلامی

بررسی تطبیقی سعادت و شقاوت از دیدگاه قدیس توماس آکوئیناس و آیت الله جوادی آملی

استاد راهنما:

دکتر محمد تقی یوسفی

استاد مشاور:

دکتر یارعلی کرد فیروزجایی

نگارنده:

شکوفه اسمخانی

1395

تقدیم به او :

او که بر شانه های جبرئیل گام نهاد و ما بی صبرانه منتظر

قدوم مبارکش هستیم .

به امید آنروز...

تقدیر و سپاس

باسپاس و تشکر فراوان از اساتید بزرگوار و گرامی حجج الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر محمد تقی یوسفی و جناب آقای دکتر فیروزجایی که راهنمایی و مشاوره این پایان نامه را تقبل فرمودند و حقیر را رهین لطف و بزرگواری خویش نمودند.

چکیده

بحث سعادت و شقاوت یکی از مباحث مهم دینی و فلسفی و کلامی و اخلاقی است که از روزهای نخستین هستی بشر، ذهن بشر را به خود مشغول کرده است. در این نوشتار مبانی فلسفی و کلامی توماس آکوئیناس و علامه جوادی آملی در تحلیل سعادت و شقاوت مورد بررسی تطبیقی قرار می‌گیرد. توماس آکوئیناس هستی را متشکل از گیرنده و دهنده می‌داند که دهنده علت هستی بخش و گیرندگان مخلوقات هستی هستند که مراتب هستی را تشکیل داده‌اند، ایشان نفس را جوهری مستقل می‌داند که قوا و نیروهای بدن در ارتباط و هماهنگی با او هستند، از نظر ایشان انسان، دارای سرشتی خاص است که دارای گرایش فطری و موجودی مختار است که با اراده و اختیار امور خود را تدبیر می‌کند و به سوی سعادت که از راه شناخت و عشق به خدا به دست می‌آید در حرکت است. چنین نگاهی بازتاب‌های اخلاقی تربیتی خاصی را در پی دارد که در سایه آن می‌توان به سعادت دنیوی و سعادت کامل اخروی که همان رویت الهی است، دست یافت.

علامه جوادی آملی هستی را مخلوق و معلول خدا و نتیجه فیض الهی می‌داند که در سه نشئه عقل، مثال و ماده می‌گنجد، در این میان انسان موجودی سه نشئه‌ای است که هم از ماده بهره‌مند است و هم از مجرد مثالی و در نهایت از مجرد عقلی. انسان موجودی مختار است که با بهره از سرشت الهی و علم حضوری به خویش و خدای خویش و با گرایش فطری و با استفاده از نیروی عقل و اختیار به سعادت خویش که همان قرب الهی است نائل شود.

مصادیق سعادت در توماس آکوئیناس رؤیت ذات الهی در جهان آخرت و راه رسیدن به آن کسب فضایل اخلاقی و عقلانی و شناخت و معرفت و عشق به خداوند می‌باشد و مصادیق سعادت از نظر علامه جوادی آملی قرب الی الله و رسیدن به وحدت عقلی و بهره‌مندی از کمال هر چه بیشتر با استفاده از تهذیب روح و خودسازی و انجام اعمال صالح و معرفت هر چه بیشتر به خالق هستی بخش است.

کلید واژه‌ها:

سعادت، شقاوت، توماس آکوئیناس، جوادی آملی، انسان، اختیار، فطرت، هستی شناسی، مبدأ، معاد.

Contents

6.....	فصل اول:
6.....	کلیات و مفاهیم.....
7.....	مقدمه
9.....	گفتار اول: کلیات.....
9.....	1. بیان مسأله
10.....	2. سوال اصلی
10.....	3. سوال های فرعی.....
10.....	4. اهمیت مسأله و ضرورت تحقیق:
11.....	5. پیشینه تحقیق
11.....	6. اهداف تحقیق.....
12.....	گفتار دوم : مفاهیم.....
12.....	أ.واژه شناسی سعادت و شقاوت
12.....	1. سعادت در لغت
14.....	2. سعادت در اصطلاح.....
14.....	3. شقاوت در لغت
15.....	4. شقاوت در اصطلاح
16.....	ب. زندگی نامه
16.....	1. زندگی نامه قدیس توماس آکوئیناس.....
17.....	2. زندگی نامه علامه جوادی آملی.....
Error! Bookmark not defined.	فصل دوم:
Error! Bookmark not defined.	بررسی دیدگاه قدیس توماس آکوئیناس در باره سعادت و شقاوت.....
Error! Bookmark not defined.	گفتار اول: مبانی نظری سعادت و شقاوت در نگاه توماس آکوئیناس
Error! Bookmark not defined.	1. مبانی فلسفی
Error! Bookmark not defined.	1.1 مبانی هستی شناسی و جهان شناختی.....
Error! Bookmark not defined.	1.2.1. مبانی انسان شناختی
Error! Bookmark not defined.	1-2-1. حقیقت انسان.....
Error! Bookmark not defined.	1-2-2. فطرت
Error! Bookmark not defined.	1-2-2-1. امور بینشی در فطرت
Error! Bookmark not defined.	أ. علم حضوری به نفس.....
Error! Bookmark not defined.	ب. معرفت حضوری به خدا
Error! Bookmark not defined.	1-2-2-2. امور گرایشی در فطرت
Error! Bookmark not defined.	أ. خداجویی
Error! Bookmark not defined.	ب. گرایش به حقیقت
Error! Bookmark not defined.	پ. گرایش به فضیلت
Error! Bookmark not defined.	ت. گرایش به زیبایی مطلق

ت.گرایش به جاودانگی.....	Error! Bookmark not defined.
ح.گرایش به کمال.....	Error! Bookmark not defined.
1-2-2-3. امور توانشی در فطرت.....	Error! Bookmark not defined.
ا.اختیار.....	Error! Bookmark not defined.
ب.عقل.....	Error! Bookmark not defined.
1-2-3. کمال پذیری و کمال نهایی انسان.....	Error! Bookmark not defined.
2.مبانی کلامی.....	Error! Bookmark not defined.
1-2. مبدأ شناسی.....	Error! Bookmark not defined.
2-2. معاد شناسی.....	Error! Bookmark not defined.
گفتار دوم : چیستی سعادت و شقاوت.....	Error! Bookmark not defined.
1.سعادت و معرفت عامیانه به خداوند.....	Error! Bookmark not defined.
2.سعادت و معرفت برهانی خداوند.....	Error! Bookmark not defined.
3.سعادت و معرفتی ایمانی به خداوند.....	Error! Bookmark not defined.
5.عدم حصول سعادت در این جهان.....	Error! Bookmark not defined.
گفتار سوم: عوامل و موانع رسیدن به سعادت.....	Error! Bookmark not defined.
1.عوامل رسیدن به سعادت.....	Error! Bookmark not defined.
2.موانع سعادت.....	Error! Bookmark not defined.
گفتار چهارم: دلالت‌های اخلاقی و تربیتی دیدگاه توماس آکوئیناس درباره سعادت و شقاوت .	Error! Bookmark not defined.
defined.	
ا.دلالت‌های تربیتی.....	Error! Bookmark not defined.
1.تأثیر فضائل اخلاقی در نیل به سعادت.....	Error! Bookmark not defined.
1.1. حکمت.....	Error! Bookmark not defined.
1.2. عدالت.....	Error! Bookmark not defined.
1.3. شجاعت.....	Error! Bookmark not defined.
1.4. خویش‌داری.....	Error! Bookmark not defined.
1.5. شرافت و صداقت.....	Error! Bookmark not defined.
2.ذاتی بودن حسن و قبح.....	Error! Bookmark not defined.
ب.دلالت‌های تربیتی.....	Error! Bookmark not defined.
1.نوع تربیت انسان بر اساس سعادت طلبی.....	Error! Bookmark not defined.
2.تأثیر نوع تربیت انسان در نیل به سعادت.....	Error! Bookmark not defined.
فصل سوم :.....	Error! Bookmark not defined.
بررسی دیدگاه‌های علامه املی درباره سعادت و شقاوت.....	Error! Bookmark not defined.
گفتار اول : مبانی نظری سعادت و شقاوت.....	Error! Bookmark not defined.
1.مبانی فلسفی.....	Error! Bookmark not defined.
1.1.مبانی هستی‌شناختی و جهان‌شناختی.....	Error! Bookmark not defined.
1.2.مبانی انسان‌شناختی.....	Error! Bookmark not defined.
1.2.1.حقیقت انسان.....	Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.....	1.2.2. فطرت و امور فطری
Error! Bookmark not defined.....	1.2.2.1. امور بینشی فطرت
Error! Bookmark not defined.....	أ. علم حضوری به نفس
Error! Bookmark not defined.....	ب. علم حضوری به خدا
Error! Bookmark not defined.....	1.2.2.2. امور گرایشی
Error! Bookmark not defined.....	أ. حقیقت جویی و حقیقت طلبی
Error! Bookmark not defined.....	ب. کمال مطلق و نامحدود
Error! Bookmark not defined.....	پ. گرایش به زیبایی مطلق
Error! Bookmark not defined.....	1.2.2.3. امور توانشی
Error! Bookmark not defined.....	أ. اختیار
Error! Bookmark not defined.....	ب. عقل
Error! Bookmark not defined.....	1.2.3. کمال پذیری و کمال نهایی در انسان
Error! Bookmark not defined.....	2. مبانی کلامی
Error! Bookmark not defined.....	2.1. مبدأ شناسی
Error! Bookmark not defined.....	2.2. معاد شناسی
Error! Bookmark not defined.....	گفتار دوم : چیستی سعادت و شقاوت
Error! Bookmark not defined.....	گفتار سوم: عوامل و موانع سعادت
Error! Bookmark not defined.....	1. عوامل سعادت
Error! Bookmark not defined.....	1.1. عمل به دستورات کتاب وحی
Error! Bookmark not defined.....	1.2. تقوا و تحصیل کرامت انسانی
Error! Bookmark not defined.....	1.3. استعانت از خداوند
Error! Bookmark not defined.....	1.4. تهذیب نفس و خود سازی
Error! Bookmark not defined.....	1.5. شفاعت شافعان
Error! Bookmark not defined.....	1.6. سیر آگاهانه
Error! Bookmark not defined.....	1.7. شهادت
Error! Bookmark not defined.....	1.8. عدم دل بستگی به دنیا
Error! Bookmark not defined.....	1.9. ایمان و عمل صالح
Error! Bookmark not defined.....	2. موانع سعادت
Error! Bookmark not defined.....	2.1. غفلت
Error! Bookmark not defined.....	2.2. وسوسه علمی و خودنمایی
Error! Bookmark not defined.....	2.3. پندارگرایی
Error! Bookmark not defined.....	2.4. عقل متعارف
Error! Bookmark not defined.....	2.5. نا امیدی، زمینه کفر
Error! Bookmark not defined.....	2.6. هوس مداری و خودبینی
Error! Bookmark not defined.....	2.7. دنیاگرایی
Error! Bookmark not defined.....	2.8. کمینگاههای شیطان

Error! Bookmark not defined. گفتار چهارم: دلالت‌های اخلاقی و تربیتی دیدگاه علامه جوادی آملی درباره سعادت و شقاوت

Error! Bookmark not defined. ا. دلالت‌های اخلاقی

Error! Bookmark not defined. 1. تاثیر فضایل اخلاقی در نیل به سعادت

Error! Bookmark not defined. 1.1. معرفت

Error! Bookmark not defined. 1.2. اخلاص

Error! Bookmark not defined. 1.3. دوری از گناه

Error! Bookmark not defined. 1.4. موحد بودن

Error! Bookmark not defined. 1.5. سیر و سلوک در مسیر شرع

Error! Bookmark not defined. 2. ذاتی بودن حسن و قبح

Error! Bookmark not defined. ب. دلالت‌های تربیتی

Error! Bookmark not defined. 1. نوع تربیت انسان بر اساس سعادت طلبی

Error! Bookmark not defined. 2. تاثیر نوع تربیت در نیل به سعادت

Error! Bookmark not defined. فصل چهارم

Error! Bookmark not defined. بررسی تطبیقی دیدگاه قدیس توماس آکوئیناس و علامه جوادی آملی

Error! Bookmark not defined. گفتار اول: وجوه اشتراک

Error! Bookmark not defined. 1. وجوه اشتراک در مبانی

Error! Bookmark not defined. 1.1. هستی‌شناسی

Error! Bookmark not defined. 1.2. فطرت

Error! Bookmark not defined. 1.3. اختیار

Error! Bookmark not defined. 1.4. کمال‌پذیری موجودات

Error! Bookmark not defined. 1.5. مبدأ

Error! Bookmark not defined. 1.6. معاد

Error! Bookmark not defined. 1.7. چیستی سعادت

Error! Bookmark not defined. 1.8. دلالت‌های اخلاقی

Error! Bookmark not defined. گفتار دوم

Error! Bookmark not defined. 1. افتراق در مبانی

Error! Bookmark not defined. 1.1. مبانی انسان‌شناسی

Error! Bookmark not defined. 1.2. امور بینشی

Error! Bookmark not defined. 1.3. کمال‌نهایی انسان

Error! Bookmark not defined. 1.4. مبدأشناسی

Error! Bookmark not defined. 1.5. چیستی سعادت و شقاوت

Error! Bookmark not defined. 1.6. عوامل رسیدن به سعادت

Error! Bookmark not defined. 1.7. موانع سعادت

Error! Bookmark not defined. 1.8. تاثیر فضایل در نیل به سعادت

Error! Bookmark not defined. 1.9. نوع تربیت بر اساس سعادت طلبی

Error! Bookmark not defined. 1.10. تاثیر نوع تربیت در نیل به سعادت

Error! Bookmark not defined.....	خاتمه
Error! Bookmark not defined.....	1. خلاصه رساله
Error! Bookmark not defined.....	2. نتایج
Error! Bookmark not defined.....	3. کمبودها و نقص ها
Error! Bookmark not defined.....	4. پیشنهادها
Error! Bookmark not defined.....	فهرست منابع

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

مقدمه

حمد و سپاس خدایی را که مبدأ و معاد تمام موجودات است و درود بیکران او بر پیامبر صلی الله علیه و اله و خاندان پاک او باد که واسطه فیض خداوند بر بندگان هستند.

آنچه در پیش رو است، حاصل تلاش ناچیزی است در تبیین بخشی از اهم مباحث عقلی و نقلی. مبحثی که در ادیان، فلسفه و کلام، جایگاهی بس رفیع داشته و پیوسته یکی از اصلی ترین دغدغه های بشری بوده است. آری سعادت یا به عبارتی سخن از فرجام انسان، از روز نخست ذهن آدمی را به خود مشغول کرده است.

ناگفته پیداست که مسأله سعادت نزد همگان مورد تأیید می باشد و آنچه که مورد اختلاف است در بین مکاتب چیستی و مصداق سعادت است که هر کس بر اساس جهان بینی خود مصداق و چیستی سعادت را در چیزی می داند. برخی از مکاتب که مادی گرا و حس گرا هستند سعادت را در لذت و یا بهره و سود بیشتر می دانند اما برخی از مکاتب که غایت گرا هستند در مصداق سعادت با هم اختلاف دارند برخی آن را فضایل عقلانی می دانند برخی فضایل اخلاقی، برخی سعادت را مخصوص روح و برخی، هم برای روح و هم برای بدن. ولی در این نوشتار مجال این نیست که سعادت از دیدگاه همه مکاتب بررسی گردد. بنابراین بحث سعادت را از دیدگاه دو اندیشمند مسیحی و مسلمان، توماس آکوئیناس و علامه جوادی آملی مورد بررسی قرار خواهیم داد. توماس آکوئیناس متأثر از ابن سینا و ارسطو می باشد و علامه جوادی آملی متأثر از دیدگاه حکمت متعالیه که بنیانگذار آن، صدر المتألهین صدرای شیرازی است.

اهمیت فراوان داشتن این مسأله این است که اگر برای شخص کمال و سعادت و بهجت مشخص گردد شخص برای رسیدن به آن تمام تلاش خود را می کند و گمراه و سرگردان نخواهد بود و همین باعث می شود که شخص به سعادت خود نزدیکتر باشد. بنابراین بررسی تطبیقی مسأله سعادت بین دو اندیشمند، خالی از لطف نخواهد بود و بر معرفت افزایی ما کمک خواهد نمود.

از آنجا که دانستن و معرفت نسبت به سعادت بدون شناخت مسایلی از جمله مبانی فلسفی و کلامی این دو بزرگوار امکان پذیر نخواهد بود پس در ابتدا مبانی فلسفی این دو بزرگوار که شامل هستی شناسی و انسان شناسی و مبدأ شناسی و معاد شناسی می شود مورد بررسی قرار خواهیم داد که در نهایت بتوانیم بگوییم که این دانشمند با توجه به این جهان بینی سعادت را اینگونه تعریف کرده است.

این نوشتار مشتمل بر چهار فصل است. در فصل اول به کلیات مفهوم سعادت و شقاوت و زندگینامه پرداخته شده است. فصل دوم سعادت و شقاوت از دیدگاه توماس آکوئیناس است که مشتمل بر چهار، به

بررسی مبانی فلسفی و کلامی که شامل هستی‌شناسی و انسان‌شناسی و مبدأشناسی و معاد شناسی، بررسی چیستی سعادت و مصداقهای سعادت، عوامل و موانع سعادت، دلالت‌های اخلاقی و تربیتی بر اساس سعادت پرداخته است. فصل سوم نیز همین مباحث از دیدگاه علامه جوادی آملی مورد کندوکاو قرار گرفته است. و فصل چهارم به بررسی تطبیقی دو دیدگاه که شامل دو گفتار است وجوه اشتراکات در مبانی، وجوه اشتراکات در چیستی سعادت، وجوه اشتراکات در دلالت‌های اخلاقی و تربیتی در یک گفتار و وجوه افتراق در مبانی، وجوه افتراق در چیستی سعادت، وجوه افتراق در دلالت‌های اخلاقی و تربیتی در گفتار دیگر بیان گردیده است. و در نهایت یک خاتمه که شامل نتیجه‌گیری و خلاصه‌ای از مباحث است.

گفتار اول: کلیات

۱. بیان مسأله

سعادت و شقاوت نفس از جمله مباحث دیرین در علم النفس می باشد، بی تردید همه انسانها به طور فطری در پی سعادت خویش می باشند و کسی را نمی توان یافت که سعادت طلبی خویش را انکار نماید هر چند در تشخیص سعادت یا شقاوت دچار اشتباه شده باشد. از این رو کارهایی انجام می دهد که گمان می کند او را به سعادت مورد نظرش می رساند، خواه در واقع چنین باشد و خواه چنین نباشد. بررسی مکاتب اخلاقی هم مؤید این کلام می باشد. برخی از انسانها برای رسیدن به سعادت بیشتر به جنبه های مادی اهمیت داده اند، برخی به حیات اخروی تکیه کرده اند و برخی دیگر نه. نتیجه اینکه همانطور که بشر به دنبال سلامتی است به دنبال سعادت نیز می باشد هر انسانی راه سعادت خود را تشخیص نمی دهد و ممکن است گرفتار بیماری های خطرناک روحی و اخلاقی گردد. بنابراین باید سعادت متعالی به معنای دقیق آن احیا گردد و روش پیاده سازی آن در زندگی مهندسی شود. اگر چه ثروت، قدرت، بهداشت، تغذیه، سلامت و در یک کلام امکانات مادی برای کسب سعادت لازم هستند ولی اینها شرط کافی نمی باشند.

اگر سعادت واقعی تبیین نشود، سعادت متدانی، شهرت، شهوت، منفعت، سلطه، مفهوماً و مصداقاً سرزمین معنویت و تعالی را غصب خواهد کرد. در این صورت به جای اینکه جسم و ماده و دنیا و ظاهر در خدمت روح و اخلاق و معنویت قرار گیرد، اصل در خدمت فرع درمی آید، در حالیکه ارزشهای روحی، فکری و اعتقادی بسی مهم تر از ارزشهای جسمی و ظاهری هستند. از طرفی تا سعادت را نشناسیم، به سمت آن حرکت نخواهیم کرد، باید ابتدا سعادت صحیح و متعالی را شناخت سپس راه آن را تحصیل کرد و به آن رسید.

با احیای سعادت می توان به رشد دین و اخلاق در جهان کمک کرد؛ چرا که دین به دنبال سعادت است که در آن، هم به آرامش و هم به آسایش بشر توجه شده است. و چون مکاتب اخلاقی و ادیان به مسأله سعادت و شقاوت بسیار تأکید دارند و دین اسلام و دین مسیحیت از ادیانی هستند که در جهان پیروان زیادی را به خود اختصاص داده اند برآن شدیم که دوتن از اندیشمندان این دو دین را که در این مسأله دارای دیدگاه و نظریه هستند برگزینیم و در مطالبی که بیان کرده اند به کاوش پردازیم. در این نوشتار برآنیم تا ببینیم دیدگاه توماس آکوئیناس و دیدگاه علامه جوادی آملی درباره سعادت و شقاوت دارای چه وجوه اشتراک و وجوه اختلافی است؟

برای نیل به این مهم ابتدا باید با مفهوم و مصداق سعادت و شقاوت آشنا شویم و در مرحله بعد با مبانی انسان‌شناختی این دو بزرگوار آشنا کردیم و در نهایت وجوه اختلاف و اشتراک آنها را در مسائل مربوطه بیان کنیم.

۲. سوال اصلی

دیدگاه توماس آکوئیناس و علامه جوادی آملی درباره سعادت و شقاوت انسان چیست و وجوه اشتراک و اختلافی آنها کدام است؟

۳. سوال های فرعی

1. مبانی و مؤلفه های سعادت و شقاوت از نظر توماس آکوئیناس چیست؟
2. مبانی و مؤلفه های سعادت و شقاوت از نظر علامه جوادی آملی چیست؟
3. دلالت‌های تربیتی و اخلاقی بر اساس مبانی فلسفی و کلامی توماس آکوئیناس چیست؟
4. دلالت‌های تربیتی و اخلاقی بر اساس مبانی فلسفی و کلامی توماس آکوئیناس چیست؟
5. چه وجوه اشتراک و اختلافی میان دیدگاه توماس آکوئیناس و علامه جوادی آملی درباره سعادت و شقاوت وجود دارد؟

۴. اهمیت مسأله و ضرورت تحقیق:

1. دین اسلام و دین مسیحیت از جمله دین‌هایی هستند که طرفداران زیادی را به خود اختصاص داده‌اند بررسی سعادت و شقاوت از دیدگاه دو اندیشمند پرتطرفدار از این دو دین کمک شایانی در شناخت و آگاهی ما خواهد داشت با این تطبیق به نکات اشتراکی و افتراقی این دو دیدگاه پی می‌بریم.
2. شناخت جایگاه سعادت در زندگی انسان. هر انسانی برای اینکه به هدف برسد و احساس خرسندی از خود داشته باشد باید ابتدا از چیستی و ماهیت آنچه که باید به آن برسد اطلاعاتی داشته باشد تا بتواند همه اعمال و رفتار خود را برای رسیدن به آن هماهنگ و هم سو نماید. پس شناخت چیستی سعادت در زندگی انسان جایگاه رفیعی خواهد داشت.

3. گسترش علم در مباحث اخلاقی . هر آنچه مطالب ما در معرفت به چیزی بیشتر شود سبب می شود که ما تلاش بیشتری کنیم تا اعمال و رفتارمان هم بر اساس معرفتمان هماهنگ و هم سو شود پس دانستن اینکه سعادت انسان چیست تاثیر متقابلی بر رفتار و تربیت ما خواهد داشت .

5. پیشینه تحقیق

یکی از مسائلی که از دیر باز ذهن همه انسانها خصوصا فلاسفه را به خود مشغول کرده است مسأله چیستی سعادت و شقاوت است . فلاسفه اسلامی و غیر اسلامی در اصل این مطلب شک و تردید ندارند ، اگر چه، در تفسیر سعادت و شقاوت و عوامل آن اتفاق نظر ندارند و هر کدام بر اساس جهان بینی خود در تفسیر آن ، نظریه خاصی را ابراز کرده اند . ما هم در این نوشتار بر آنیم که چیستی سعادت و شقاوت را از دیدگاه دو فیلسوف مسلمان و مسیحی بررسی نماییم . با توجه به مطالعاتی که اینجانب در این راستا داشته ام کتاب مستقلی در رابطه با این مسأله از دیدگاه این دو بزرگوار نیافتم البته مقالاتی در زمینه سعادت و شقاوت وجود دارد ولی هیچ کدام از آن مقالات یا پایان نامه ها به بررسی تطبیقی دیدگاه این دو بزرگوار نپرداخته اند و یا بنده آن را ندیده ام . البته در میان کتابهایی که به چاپ رسیده اند از این بزرگواران به صورت پراکنده به این مساله پرداخته شده است که می طلبد کسی این مطالب را جمع آوری نموده و به صورت نظم یافته ارائه کند.

6. اهداف تحقیق

تبیین دیدگاه قدیس توماس آکوئیناس درباره سعادت و شقاوت

تبیین دیدگاه علامه جوادی آملی درباره سعادت و شقاوت

مقایسه دو دیدگاه

برخی از پیش فرضهای تحقیق عبارت است از :

1. توماس آکوئیناس و علامه جوادی آملی مباحثی درباره سعادت و شقاوت مطرح

کرده اند

2. بررسی تطبیقی دیدگاه این دو متفکر به رغم تفاوت زمانی و زمینه ای امکان پذیر

است

3. هر دو این بزرگواران به حیات اخروی قائلند

نوع تحقیق در این نوشتار از نوع بنیادی / نظری، و جزء موضوعات تک رشته ای می باشد. روش انجام تحقیق توصیفی _ تحلیلی و روش گرد آوری در آن کتابخانه ای _ اسنادی است .

گفتار دوم : مفاهیم

در ابتدای هر نوشتاری برای اینکه بحثی واضح گردد ابتدا واژه‌شناسی صورت گیرد و مفاهیم و معانی آن بحث، مورد بررسی قرار گیرد بنابراین ابتدا مفاهیم سعادت و شقاوت را در کتب مختلف مورد بررسی و کندوکاو قرار می‌دهیم و در نهایت معنای این دو مفهوم را از نظر قدیس توماس آکوئیناس و علامه جوادی‌آملی بیان خواهیم کرد.

۱. واژه‌شناسی سعادت و شقاوت

۱. سعادت در لغت

در بررسی کتب لغت درباره سعادت به دست می‌آید که تعریف کامل و جامعی که بتواند تمام ابعاد آنرا نشان دهد، وجود ندارد هر چند که به ظاهر تمام افراد تعریف آن را در ذهن دارند و آن را می‌شناسند. سعادت حالت ایجاد کننده خیر و برتری و درستی در انسان می‌باشد. سعادت را می‌توان مترادف نیک‌بختی، خوشبختی، یاری و مساعدت دانست.^۱

اما بر حسب عرف، نیک‌بختی و نیک‌بخت شدن، معنی خلاف شقاوت را می‌دهد.^۲ راغب می‌گوید سعد و سعادت آن است که کارهای الهی انسان را در رسیدن به خیر یاری کند. ضد آن شقاوت است.^۳

سعادت در اصل، حالتی است که از اشباع تمایلات انسان از نظر کمی و کیفی، نشأت می‌گیرد. حال اگر انسان در صدد اشباع تمایلات روحانی‌اش باشد به سعادت اخروی می‌رسد و اگر تمایلات جسمی خود را ارضا نماید به سعادت دنیوی دست پیدا می‌کند.^۴

سعادت گاه به معنای هدف نهایی همان چیزی که بالفطره برای انسان مطلوب است به کار می‌رود.^۵

^۱ . علی اکبر قریشی ، قاموس قران، ذوی القربی، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ج 3، ص 268.

^۲ . علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج 28، ص 514

^۳ . قرشی، علی اکبر، قاموس قران، ج 3، ص 267.

^۴ . خیاط ، یوسف و ندیم مرعشلی ، لسان العرب ، ص 30

ابوالفتح رازی در *روض الجنان* می نویسد: شقاوت مضرتی می باشد که به عاقبت می رسد و سعادت منفعتی است که به عافیت می رسد و آن کس که او را رنج عظیم باشد از بیماری و جزء آن می گویند، شقی بکذا. آن کس که از کسی منتفع شود به چیزی، به او سعید گویند.⁶

احمد بن فارس در کتاب «معجم المقائیس اللغه» می گوید: «سعد اصل یدل علی خیر و سرور خلاف نحس و السعد یمین فی الامور» کلمه سعد (یعنی سین و عین و دال) اصلی است که دلالت بر سرور می کند، برخلاف نحس؛ سعد به معنای نیکی و خوبی در کارهاست.⁷

اسلام سعادت را با تعابیر مختلف فلاح، فوز و بشری یاد می کند. راغب اصفهانی در مفردات، فلاح را به معنی پیروزی و رسیدن به مطلوب نهایی معنا می کند و فوز را به معنی همراه با سلامتی به پیروزی رسیدن بیان می کند. اما بشری را خبرخوش و مژده معنا می کند.⁸

مرحوم علامه در *تفسیر المیزان* می گوید: فلاح، فوز، ظفر و سعادت همگی الفاظی هستند که معنایی نزدیک به هم دارند.

در مورد فلاح از راغب نقل می کند که معنای شکافتن می دهد. برزگر را فلاح می نامند زیرا که برزگر زمین را می شکافد و در آخر با اشاره به معنی مصدری نتیجه می گیریم که اگر فلاح را به معنی سعادت می گیرند ممکن است دلیل این باشد که لازمه سعادت، ظفر یافتن و رسیدن به آرزوهاست.⁹

قران کریم در بیشتر موارد اگر نگوییم در همه موارد، مصداق فلاح را سعادت اخروی معرفی می کند؛ و سعادت را تنها درباره سعادت آخرت به کار می برد. البته این به معنای کلی ترک دنیا نیست بلکه بدین معناست که دنیا را باید وسیله و مقدمه آخرت به شمار آورد و با آن همان گونه که در واقع هست مواجه شد.¹⁰

5. حسین بن محمد، راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القران، ص 339

6. حسین بن علی، ابو الفتح رازی، روض الجنان فی تفسیر القران، ج 8، ص 161.

7. احمد بن فارس، معجم المقائیس اللغه، ج 3، ص 57.

8. حسن بن محمد، راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القران، ص 339.

9. طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، سید محمد باقر موسوی همدانی، ج 13، ص 69

10. مصباح یزدی، محمد تقی، اخلاق در قران، ج 1 و 2، ص 65-66.

۲. سعادت در اصطلاح

مفهوم سعادت و معنای اصطلاحی آن بر پایه جهان‌شناسی و انسان‌شناختی خاص است و نظام اخلاقی خاصی را می‌طلبد و ناگفته پیداست که ما باید آن را در اصطلاح توماس آکوئیناس و علامه جوادی آملی تعریف کنیم که ان‌شالله در ادامه به آن خواهیم پرداخت ولی پیش از ورود به فصل‌های اصلی، ابتدا نگاهی به تعاریف اصطلاحی سعادت از نگاه برخی حکمای پیشین خواهیم داشت. و چون توماس آکوئیناس در فلسفه خود بسیار تحت تاثیر ارسطو می‌باشد بنابراین ابتدا از تعرف اصطلاحی ارسطو شروع می‌کنیم.

از نظر ارسطو «نیکبختی و سعادت به عنوان یک غایت اخلاقی، صرفاً عبارت است از فضیلت من حیث هی: یعنی عبارت است از فعالیت بر طبق فضیلت یا فعالیت فضیلت آمیز که از فضیلت هم فضایل عقلی و هم فضایل اخلاقی فهمیده می‌شود. از نظر ارسطو خصیصه نیک بختی و سعادت به عنوان یک فعالیت، و فعالیتی مختص به انسان، بدون اینکه در عین حال لذت و خوشبختی خارجی قربانی یا طرد شود محفوظ است.^{۱۱}

وی معتقد است که تنها غایت نهایی و مطلوب بالذات انسان سعادت است و انسان‌ها همه کارهای خود را برای رسیدن به آن انجام می‌دهند. بنابراین، سعادت جامع همه خیرها می‌باشد و هیچ خیر ذاتی دیگری در کنار سعادت وجود ندارد. ارسطو عالیترین سعادت را عبارت از اندیشیدن و تأمل نظری می‌داند. از نظر او عقل عالیترین قوه انسان است.^{۱۲}

تعریف اصطلاحی سعادت در قاموس قران، نتیجه ایمان و عمل است در این صورت سعادت حالت نفسانی است که رسیدن به خیرات را میسر می‌کند.^{۱۳}

۳. شقاوت در لغت

ریشه کلمه شقاوت از « شقی » گرفته شده است که به معنای بدبختی است. بعضی از علمای لغت گفته اند گاهی کلمه شقاوت در جای تعجب و دشواری استعمال می‌شود. مثلاً می‌گویند «شقیّت فی کذا» در این کار خسته شده ام. و بعضی گفته اند هر شقاوتی تعب است ولی هر تعب شقاوت نیست. پس شقاوت

۱۱. کاپلستون، فردریک چارلز، تاریخ فلسفه، ابراهیم دادجو، ج ۱، ص ۳۸۲.

۱۲. کاپلستون، فردریک چارلز، تاریخ فلسفه، ابراهیم دادجو، ج ۱، ص ۳۹۹.

۱۳. قرشی، علی اکبر، قاموس قران، ج ۴، ص ۶۱-۶۲.

اخص از تعب است.^{۱۴} و در جای دیگری چنین می آورد شقاوت نقطه مقابل سعادت و نیک بختی است و رسیدن موجود به مرحله یا چیزی که برای وجودش شر است به عبارت دیگر محروم بودن از خیر و نائل شدن به شر، که سبب نقصان است شقاوت گویند.^{۱۵}

شقاوت بر حسب ریشه‌ی لغوی به معنای نحس، نکبت و عدم یاری کردن است، که متناسب با عدم توفیق الهی است.^{۱۶}

شقاوت را می‌توان مترادف سختی، بدحالی، خواری، بدبختی، پریشانی، بد اختری و ذلت دانست.^{۱۷}

۴. شقاوت در اصطلاح

مکاتب مختلف از شقاوت نیز، همانند سعادت معانی مختلفی ارائه داده‌اند و در این زمینه دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد.

شقاوت در اصطلاح، عدول از حرکت در مسیری که مقتضای ذاتش است، مثلاً مقتضای ذات قوه‌ی ذائقه، چشیدن مزه‌های گوارا و خوب است و چشیدن مزه‌های ناگوار برایش نامطلوب است. چنانچه در بحث سعادت گفته شد، هر قوه‌ای کمال و سعادت مختص به خود را داراست، هر قوه‌ای نیز شقاوت مخصوص به خود را دارد. شقاوت نیز نسبت به سعادت، دو نوع است. شقاوت دنیوی و شقاوت اخروی. شقاوت دنیوی عبارت است از اینکه انسان در امور دنیوی و مادی خود دچار مشکل و ناراحتی شود، مثل از دست دادن سلامتی، مهیا نبودن اسباب معاش، و شقاوت اخروی که همان شقاوت حقیقی است مانند عبادت و اطاعت نکردن از اوامر خدا.^{۱۸}

شقاوت به معنای بدبختی است، که همه از آن متنفر و گریزانند. به عبارتی شقاوت، عبارت است از نامساعد بودن شرایط پیروزی، پیشرفت و تکامل. بنابراین هر کس گرفتار کمبودها و نارسایی‌ها از نظر شرایط روحی، جسمی، خانوادگی و محیطی و فرهنگ باشد شقاوت‌مند و بی بهره از سعادت خواهد بود. از آنچه بیان شد به نظر می‌آید، که شقاوت عدم رسیدن بشر به خیر و کمال مطلق است و یا به عبارت دیگر هر

۱۴. قرشی، علی اکبر، قاموس قران، ج ۴، ص ۶۲.

۱۵. مصطفوی تبریزی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۵-۶، ص ۹۶.

۱۶. احمد بن فارس بن زکریا، معجم المائیس، ج ۳، ص ۲۰۲.

۱۷. حسین بن محمد، راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۱۹.

۱۸. ملا صدرا، تفسیر القرآن الکریم، ترجمه اسفار اربعه، محمد خواجوی، تهران، ایران مصور، ۱۳۶۲، ج ۹، ص ۱۳۲.

امری که انسان را از هدف غایی و واقعی خود دور و منحرف کند شقاوت است، یا عدم شناخت و معرفت انسان نسبت به خود را شقاوت می دانند.^{۱۹}

شقاوت در قاموس قران چنین تعریف شده است شقاوت نتیجه عدم ایمان و عمل است شقاوت، عدم قابلیت رحمت است که از عصیان و عدم ایمان به وجود آید. ولی راجع به دنیا میشود گفت: شقاوت عدم نیل به خواسته‌ها و آرزوهاست چنانکه سعادت خلاف آن می‌باشد.^{۲۰}

ب. زندگی نامه

۱. زندگی نامه قدیس توماس آکوئیناس

توماس آکوئیناس در یک خاندان نجیب در جنوب ایتالیا در 1225 میلادی به دنیا آمد. پس از تحصیلات فرهنگی مرسوم، در 1244 م فریاری (راهب) دومینکن شد، و مخالفتهای شدید خانواده هم از این کار منصرفش نکرد. برادرانش حتی تا آنجا پیش رفتند که او را ربودند و یک سالی حبسش کردند تا بلکه تجدید نظر بکند. اما او به رسالتش پایبند ماند و همه‌ی عمر دومینکن بود و عمرش را صرف پژوهش و نوشتن کرد. از آلبرت کبیر (آلبرتوس ماگنوس) آموزشهایی در فلسفه ی ارسطویی گرفت و در جاهای مختلف زندگی دانشگاهی‌اش را پیش برد، از جمله در پاریس، اورویتو، رم، و ویتربو. توماس عمیقاً به اندیشه‌ی ارسطو علاقه داشت، و در فلسفه ورزی‌اش از آنها استفاده می‌کرد. از جمله‌ی آثار مهم توماس یکی سوماکونترآگنتیلس [مدخلی علیه غیر مسیحیان] است که در آن از دین مسیحی در برابر غیرمؤمنان دفاع می‌کند، و دیگری سوماتئولوگیا [مدخل الاهیات]، که مقصود از آن تشریح سیستماتیک تعالیم مسیحی برای مؤمنان است. علاوه بر تفسیرهای دقیق بر بسیاری از آثار ارسطو، از جمله طبیعیات، اخلاق نیکوماخوسی، و تفسیری ناتمام بر سیاست، توماس رساله‌ی مختصری هم در باب مسائل سیاسی، تحت عنوان درباره‌ی حکومت حاکمان نوشت و پس از مرگ توماس، شاگردش بطلمیوس لوکایی، آن را تکمیل کرد. توماس، در طول زندگی نسبتاً کوتاهش، آثار بیشمار دیگری هم خلق کرد. یکی از چاپهای مجموعه ی آثار او بالغ بر پنجاه جلد رحلی می‌باشد. خود سوما تئولوگیا به تنهایی حاوی 512 مسئله، 2669 مقاله، و 10,000 ایراد است. بخش دوم آن بالغ بر بیش از یک میلیون کلمه - یعنی حدود ده کتاب مفصل - است. برای توضیح دادن اینکه چطور چنین کار عظیمی ممکن شده است؛ گفته‌اند توماس می‌توانست در آن واحد به چهار

19. محمد، بیستونی، راز خوشبختی، تهران، بیان جوان، 1381، ص 10.

20. قرشی، علی اکبر، قاموس قران، ج 4، ص 61.

منشی انشا کند- و در زمانی هم که خواب بود می توانست مطالب فلسفی منسجمی را بازگو کند از او آثار بسیاری به جا مانده است. معروفترین اثر وی کتابی ناتمام به نام «جامع علم کلام» است که از مهمترین آثار کلام فلسفی غرب و پایه گذار کلام طبیعی به شمار می رود. او قسمت اعظم این کتاب را در مدت اقامت دومش در ایتالیا نوشت. دیگر کتب مهم توماس عبارت اند از: جامع در رد کافران، مسائل بحث شده، در باب قدرت الهی، در باب حقیقت، در باب شر، مسائل بحث شده عام رساله در باب موجود و ماهیت، شرح بر کتاب در باب تثلیث بوئیوس، شرح کتاب العلل، در باب اساس حکومت، در باب وحدت عقل در رد ابن رشدیان، در باب قدمت زمانی عالم، خلاصه یا فشرده علم کلام. او همچنین تفاسیری بر «کتاب جمل» پطرس (پترس) لومباردوس، آثار ارسطو و برخی از رسالات کتاب مقدس دارد.²¹

۲. زندگینامه علامه جوادی آملی

علامه جوادی آملی از دانشمندان برجسته معاصر و از مفسران ژرف اندیش قرآن کریم است. او که بر اثر نبوغ و خلاقیت علمی و بهره گیری از اساتید برجسته در معرفت و معنویت، به جامعیت در علوم عقلی و نقلی اسلامی رسیده؛ هزاران شاگرد مستعد را در مکتب فکری خود پروراند و دهها اثر عمیق به جهان علم و معرفت عرضه کرده است. ژرفایی اندیشه، معالی و مکارم اخلاق و صلابت و اتقان رفتاری او نیز آسوه سالکان کوی علم و عمل است. انس و حشر طولانی او با قرآن کریم در تعلیمها و رهنمودهای انسان ساز و گسترش فرهنگ آشکار است. او در سال 1312 شمسی در کشور ایران (استان مازندران، شهر آمل) در خانواده ای روحانی و مبلّغ احکام و معارف الهی چشم به جهان گشود و پس از گذراندن تحصیلات ابتدایی در زادگاه خود، و بر اثر علاقه خانوادگی به روحانیت و ایفای رسالت روحانی درباره دین و ترویج آن در سال 1325 شمسی به حوزه علمیه آن شهر وارد شد و از محضر پدر بزرگوارش و دیگر شخصیت های علمی و برجسته آن روزگار بهره برد و مقدمات علوم حوزوی و مقداری از سطوح متوسط (ادبیات عرب، منطق، اصول فقه، فقه، تفسیر قرآن و حدیث) را به مدت پنج سال آموخت؛ همچنین پایه های سلوک معنوی و اخلاقی و تهذیب و تهجد او در مدرسه امام حسن عسکری (علیه السلام) آن شهر محکم شد.

²¹ رک، کاپلستون، فردریک چارلز، تاریخ فلسفه، ابراهیم دادجو، ج 2، ص 391-396.

در سال 1329 شمسی مطابق 1950 میلادی به تهران هجرت کرد و به مدت پنج سال در مدرسه مروی آن شهر به ادامه تحصیل علوم دینی در محضر شخصیت‌های علمی بزرگ آن عصر، مانند شیخ محمدتقی آملی، علامه حاج شیخ ابوالحسن شعرانی، محی الدین الهی قمشه‌ای و محمدحسین فاضل تونی پرداخت و در کنار دروس فقه و اصول به فراگیری علوم عقلی و عرفانی نیز اهتمام ورزید و همزمان، تدریس علوم اسلامی را نیز آغاز کرد. در سال 1334 شمسی مطابق 1955 میلادی به حوزه علمیه قم هجرت کرد و نهایی‌ترین دروس تخصصی حوزوی را در محضر استادانی چون آیت الله العظمی سیدمحمد حسین بروجردی، آیت الله سیدمحمد محقق داماد، آیت الله میرزا هاشم آملی، حضرت امام خمینی و علامه طباطبایی فرا گرفت .

استاد جوادی آملی، در حدود 25 سال از محضر علامه طباطبایی، در علوم نقلی و عقلی بهره برد و در خلوت و جلوت، انیس این مفسر بزرگ قرآن کریم بود.

آثار و تالیفات

صدها کتاب و مقاله از ایشان به چاپ رسیده است که ما برای خلاصه گویی به نام چند کتاب بسنده می کنیم.

در یک تقسیم بندی آثار و تالیفات ایشان را می توان به موضوعاتی مثل: تفسیر تریبی و موضوعی قران ، عترت ، فلسفه ، کلام جدید، کلام قدیم ، فقه ، حقوق اجتماعی و معارف تقسیم بندی نمود. از جمله کتابهای فلسفی ایشان ، می توان به کتاب رحیق مختوم که 15 جلد آن تا کنون چاپ گردیده است اشاره نمود از دیگر آثار فلسفی ایشان فلسفه صدرا ، فلسفه حقوق بشر، تبیین براهین اثبات خدا، منزلت عقل در هندسه معرفت دینی ، انتظار بشر از دین ، بررسی و نقد نظریه سکولاریسم، شریعت در آینه معرفت ، و صدها کتاب دیگر اشاره نمود. آنچه بیان گردید تنها چند نمونه از کتابهای ایشان در موضوعات مختلف است و بازگو کردن همه کتابها در این مجال نمی گنجد.²²

²² . رک. جوادی، عبدالله ، مهر استاد